Subjekt – objev

Hérakleitos byl první mezi presokratiky, který tématizoval rozdíl mezi celkem a (pouhou) hromadou. Atomisté (Leukippos a Demokritos) změnili tento rozdíl na opozici mezi tzv. atomy, tj. dále nedělitelnými částečkami (různé velikosti a různého tvaru), a jejich hromadami resp. shluky; tím vlastně učinili zkoumání celku a celkovosti bezpředmětným – „celek“ je pouhým zdáním (skutečné jsou jen atomy a prázdno). I když se tento primitivní atomismus nikdy plně (teoreticky) neprosadil, měl zejména v nové době a ještě dnes značný myšlenkový vliv (v tom, že všechno složitější se „vykládá“ z jednoduššího, „vyšší“ z „nižšího“). Proto byly celky a vůbec celkovost vždy znovu problematizovány (mj. také v důsledku zjevných omylů a chyb těch, kdo naopak celkovost zdůrazňovali). Přesto se v dějinném průběhu evropského myšlení odlišování mezi celky a hromadami nejen udrželo, ale dostávalo nemalou podporu jednak z pozorování, jednak z běžných úvah na pozorování založených (ale neiniciovaných teoreticky). Tak např. došlo již v druhé polovině středověku k tomu, že termín „subiectum“, který měl dvojí hlavní význam, totiž jeden gramatický, druhý „metafyzický“ (jako už jeho řecký vzor, totiž HYPOKEIMENON), byl právě v gramatickém smyslu nejčastěji uvažován jako původce činností (běžnější je říci „pes kouše“ než „kousání je psí“). A právě to vyvolalo potřebu jiného termínu, který by znamenal totéž co „subiectum“, ale byl by zbaven této spojitosti s aktivitami; odtud se stále častěji začal vyskytovat termín „obiectum“, v římské době sice doložený, ale velmi řídce se vyskytující. Tím byl původní význam slova „subjekt“ na jedné straně významně odlehčen, zatímco na druhé straně bylo možno jej o to více spojovat s významem ohniska či zdroje akcí. Velkou důležitost měla ovšem také změna v chápání poměrně blízkého slova „substancia“, substance (tento termín byl vlastně jakousi nápodobou řeckého slova HYPOSTASIS, ale v rozsáhlé míře přebíral „metafysickou“ část konotací zmíněného slova HYPOKEIMENON, které bylo pak často do latiny převáděno právě jako substanci). Nahodilá shoda jazykových okolností ovšem také přispěla k tomu, co se později odehrálo v pokantovské době filosofickou iniciativou německých romantiků; už ve staré němčině byl scholastický termín obiectum překládán ve dvojím tvaru, a to s ohledem na to, zda jeho význam v dané souvislosti nasvědčoval etymologickému odvození od ob-iaceo nebo spíš od ob-iacio, přičemž jen v prvním případě to odpovídalo řeckému KEIMAI. Ve staroněmčině máme tedy doloženy dva způsoby překladu slova „obiectum“, totiž Gegenstand a Gegenwurf (neboť „iacio“ znamenalo „ich serve“, „házím“); první přežil dodnes, druhý byl zapomenut. A právě tím byl termín „subiectum“, tedy „das Subjekt“, ještě více odlehčen a uvolněn pro významné zatížení novými významy. „Subjekt“ se tak stal „metafyzickým“ zdrojem aktivit; došlo k tomu ovšem jen v německém jazyce a v té oblasti Evropy, která byla němčinou silně ovlivněna (tedy na severu, ale také např. u nás). V románských jazycích a také v angličtině si termín „subjekt“ nadále podržuje význam „předmětu“ či „objektu“ (a jen pomalu se jen okrajově přidružují pod německým vlivem ty druhé konotace).

(Písek, 050805-1.)